

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут

Андріюк В.В.

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ
методичні вказівки для забезпечення самостійної роботи
(спеціальність D8 Право, заочна форма здобуття освіти)

Івано-Франківськ, 2025

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № _ від ____ 2025 р.).

Рецензенти:

- доктор юридичних наук, професор кафедри правоохоронної діяльності Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, професор Онищук І.І.

- доктор історичних наук, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, професор Адамович С.В.

Андріюк В.В. Філософія права та права людини: методичні вказівки для забезпечення самостійної роботи (спеціальність D8 Право, заочна форма здобуття освіти). Івано-Франківськ: Юридичний інститут Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2025.

© Андріюк В.В., 2025

ВСТУП

Сучасні умови становлення громадянського суспільства, побудови правової держави, утвердження принципів демократичного суспільства в Україні, удосконалення національного законодавства, реформування усіх сфер життєдіяльності українського суспільства передбачають формування, розвиток і закріплення нового юридичного мислення, правового світогляду, правової культури, в тому числі і високої професійної культури юриста, що немислиме без осягнення буттєвих основ права як самобутнього феномену та соціального явища, його поняття, сутності та змісту, його форм існування та цінності, а також ролі і значення у житті людини, держави, суспільства, що є предметом філософії права.

Філософія права та права людини як методологічна, світоглядна юридична навчальна дисципліна вивчається здобувачами вищої освіти-магістрантами протягом одного семестру і має на меті оволодіння системою сучасних теоретичних знань про дисциплінарний статус, предмет, завдання і функції філософії права, її основні підрозділи – правову онтологію, правову гносеологію, правову аксіологію та правову антропологію, а також фундаментальними знаннями про права людини, їх природу, сутність, класифікацію, системи захисту та юридичні гарантії реалізації. Саме при вивченні цієї навчальної дисципліни відбувається формування сучасної непозитивної правосвідомості майбутніх юристів, що базується на осмисленні права не тільки і не стільки як інструменту державної політики, а й як духовного феномену, що опирається на всю систему людських цінностей і сам ці цінності утверджує, а також усвідомлення прав людини як першоджерела та визначальної цінності права.

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні:

1) **знати** сенс права та його сутність, поняття; сучасні філософсько-правові проблеми; історію філософії права; основне питання філософії права щодо тлумачення співвідношення між природним та позитивним правом; основний зміст правової онтології, правової гносеології, правової аксіології та правової антропології; поняття, природу, сутність та основні властивості прав людини; класифікацію та характеристику основних видів прав людини;

юридичні гарантії, системи захисту та конституційні засади обмеження прав людини; еволюцію прав людини та тенденції їх розвитку; 2) **вміти** чітко окреслити межі філософсько-правової проблематики; точно визначити, що таке філософія і що таке право; орієнтуватися в концепціях та історії філософії права; аналізувати та застосовувати теоретичні знання про права людини в практичній діяльності; розрізняти види прав людини та розуміти особливості їх реалізації та захисту.

При вивченні *філософії права та прав людини* стоять наступні завдання:

- оволодіння правовим матеріалом щодо різних типів праворозуміння;
- ознайомлення з основними історичними періодами розвитку філософсько-правової думки, а також ідеями, концепціями та теоріями, що були теоретично реалізовані;
- опанування знаннями правової онтології, правової гносеології, правової аксіології та правової антропології;
- засвоєння фундаментальних знань про природу, сутність, поняття та основні властивості прав людини;
- ознайомлення з еволюцією прав людини, поколіннями прав людини та тенденціями їх розвитку;
- вивчення класифікації та характеристики основних видів прав людини, включаючи громадянські, політичні, економічні та соціальні права;
- опанування знаннями про юридичні гарантії реалізації прав людини, системи їх захисту на національному та міжнародному рівнях;
- розуміння конституційних засад обмеження прав людини та меж допустимих обмежень;
- формування у здобувачів вищої освіти вмінь здійснювати глибокий аналіз правових явищ за допомогою методології пізнання права в умовах зростання інформації і постійного ускладнення законодавства;
- прищеплення навиків сучасного юридичного мислення, які дозволили б систематизувати одержані знання з галузевих юридичних дисциплін;

- прищеплення навиків застосування понятійного апарату та методологічного інструментарію, що розробляється філософією права та теорією прав людини;

- формування у здобувачів вищої освіти вмінь виявляти загальні тенденції розвитку правової реальності та сучасні виклики у сфері захисту прав людини.

Вказані завдання реалізуються шляхом спільної активної роботи викладача та здобувачів вищої освіти на лекційних і семінарських заняттях, а також в процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Остання спрямована на закріплення, розширення і поглиблення знань, одержаних на лекційних та семінарських заняттях. Причому, самостійна робота передбачає прищеплення навиків та вмінь роботи з науковою та навчальною літературою і нормативними джерелами, креативного, правильного та обґрунтованого правового мислення, вмінь проводити самостійний аналіз досліджуваних проблем, здійснювати узагальнення, робити власні висновки.

Навчальна програма з філософії права та методології наукових досліджень включає також і ряд питань, що виносяться на самостійну роботу здобувачів вищої освіти, а їх обговорення відповідно не включається в обсяг аудиторних годин. Тому вивчення цих питань потребує додаткового часу, який зараховується в самостійну роботу. Причому, на самостійну роботу здобувачів вищої освіти виносяться не тільки питання, які не розглядаються на лекційних та семінарських заняттях, а також і ті питання, що потребують додаткового, поглибленого вивчення. А це в свою чергу дає змогу здобувача вищої освітим суттєво розширити свій світогляд, ознайомитись з різними поглядами і дискусіями вчених, побачити з рекомендованих до відповідних тем джерел дійсну значимість і ступінь розробленості досліджуваних проблем, визначити свою позицію зі спірних аспектів, проявити певну самостійність та креативність мислення.

З цією метою на самостійну роботу здобувача вищої освітим виноситься детальний перелік питань для самостійного вивчення, визначаються ключові поняття розглядуваної теми, в окремих випадках рекомендується виконати схематичні та теоретико-аналітичні завдання. Сформульовані до кожної теми методичні вказівки допоможуть здобувача вищої освітим зорієнтуватися в навчальному матеріалі, визначити логічну структуру теми та кожного питання, що виноситься на самостійне вивчення, і таким чином самостійно

сформувати логічно побудовані, структуровані, чіткі, вичерпні відповіді на поставлені питання.

Вивчення питань, винесених на самостійну роботу здобувачів вищої освіти сприятиме аналізу як традиційних підходів до правових явищ, понять, категорій, так і спробу їх переосмислення в світлі сучасних реалій, що є особливо цінним для сучасної правової освіти. Самостійна робота має на меті стимулювати пізнавальні, інтелектуальні здібності здобувачів вищої освіти до глибшого дослідження питань філософії права та методології наукових досліджень.

Самостійна робота здобувачів вищої освіти спрямована на вивчення та поглиблення тих питань або окремих їх аспектів, які не охоплюються лекційним курсом і не виносяться для обговорення на семінарських заняттях. Тому здобувачі вищої освіти повинні самостійно вивчити ці питання і підготувати на них відповіді, враховуючи методичні вказівки та рекомендації, що містяться в даному навчально-методичному виданні.

Врахування викладених в цьому навчально-методичному виданні вказівок дозволить ґрунтовно вивчити питання філософії права та методології наукових досліджень, шляхом спільної активної роботи викладача та здобувачів вищої освіти на семінарських заняттях, а також спрямує пізнавальну активність здобувачів вищої освіти на вивчення багатьох важливих дискусійних правових питань, недостатньо висвітлених або взагалі обійдених увагою на лекційних заняттях, сприятиме ґрунтовному засвоєнню знань з дисципліни, здобуттю достатніх та необхідних знань з філософії права та методології наукових досліджень, розвитку правового мислення та розширенню світогляду здобувачів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю D8 «Право».

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ФУНКЦІЇ, СТРУКТУРА ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗНАНЬ

Філософія права посідає особливе місце в системі теоретичних знань про право та державу. Тема присвячена з'ясуванню фундаментальних засад філософії права як особливої сфери знань і дає загальне уявлення про її предмет, функції та структуру. Вивчення теми має на меті здобуття знань про сутнісні характеристики філософії права, її дисциплінарний статус та значення для розвитку юридичної науки і практики.

Насамперед, слід з'ясувати, що право є об'єктом вивчення багатьох наук, тому необхідно чітко визначити специфіку саме філософсько-правового підходу до його осмислення. Філософія права, будучи міждисциплінарною наукою, досліджує не просто позитивне право чи окремі правові явища, а фундаментальні, метафізичні засади права, його сутність та смисл. Слід підкреслити, що глибина та фундаментальність проблем, які вивчаються цією наукою, зумовлюють її особливе значення для формування правового світогляду юриста.

Особливу увагу слід звернути на дискусійність питання про дисциплінарний статус філософії права. Необхідно проаналізувати основні підходи до його вирішення, розглянути аргументи на користь розуміння філософії права як філософської дисципліни, юридичної науки або міждисциплінарної галузі знань.

Для повного засвоєння питання про предмет філософії права слід ширше і глибше ознайомитись із сучасними інтерпретаціями предметного поля цієї науки, розглянути різні підходи до його визначення в межах основних філософсько-правових шкіл і напрямів.

Студентам необхідно звернути особливу увагу на систему функцій філософії права, які відображають її роль у пізнанні та перетворенні правової реальності. Важливо усвідомити специфіку кожної з функцій (світоглядної, методологічної, аксіологічної тощо) та їх взаємозв'язок.

При вивченні структури філософії права слід детально розглянути її основні розділи (онтологію права, гносеологію права, аксіологію права, антропологію права), з'ясувати їх зміст та значення для цілісного філософсько-правового знання.

Принципово важливим є питання про місце філософії права в системі юриспруденції та її співвідношення із загальною теорією права. Студентам необхідно чітко усвідомити як спільні риси, так і відмінності між цими дисциплінами, зрозуміти їх взаємодоповнюваність у системі правового знання.

Завершальним аспектом вивчення теми є з'ясування практичного значення філософії права для юридичної науки та практики. Важливо розуміти її роль у формуванні правового світогляду, розвитку правового мислення, вдосконаленні правотворчої та правозастосовної діяльності.

Питання для обговорення:

1. Поняття та характерні риси філософії права.
2. Дисциплінарний статус філософії права.
3. Предмет філософії права: сучасні інтерпретації.
4. Функції філософії права.
5. Структура філософії права.
6. Місце філософії права в системі юриспруденції. Філософія права і загальна теорія права: співвідношення.
7. Значення філософії права для юридичної науки та практики.

Ключові поняття: філософія права, предмет філософії права.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. Чи можливі “дві” філософії права: “філософська філософія права” і “юридична філософія права”? Відповідь обґрунтуйте.
2. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок філософії права з суспільними неюридичними науками про право.
3. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок філософії права з юридичними науками.

Реферати:

1. Дискусія про предмет філософії права
2. Сутність філософського підходу до права
3. Філософія права в Україні: історія становлення і розвитку

Контрольні запитання:

1. Які існують погляди на предмет філософії права і який з них здається Вам найбільш обґрунтованим?
2. Чим відрізняються предмет філософії права від предмета загальної теорії права?
3. Що становить особливості методу філософії права?
4. Яке місце посідає філософія права в системі філософських наук?
5. Яке місце посідає філософія права в системі юридичних наук?
6. Сформулюйте основне питання філософії права.
7. Які функції виконує філософія права?
8. Чому майбутньому юристу необхідно вивчати філософію права?

Додаткова література до теми:

1. Варга Ч. Філософія права, теорія права і майбутнє теоретико-правової думки. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 116-130.
2. Жоль К.К. До питання про предметну область і методи сучасної філософії права. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 37-40.
3. Козюбра М. Місце філософії права в системі суспільствознавства (до питання про дисциплінарний статус філософії права). *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 27-32.
4. Козюбра М. Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність. *Філософія права і загальної теорії права*. 2012. № 1. С. 107-116.
5. Костицький М.В. Філософія права як наука і навчальна дисципліна. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 17-21.
6. Максимов С. Філософія права як сфера співпраці юристів і філософів. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 33-36.
7. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 3-5.
8. Меленко С.Г. Давньогрецькі витоки української філософсько-правової думки: монографія. Чернівці, 2013. 432 с.
9. Музика І.В. Філософія права й соціологія права: проблема співвідношення. *Проблеми філософії права*. Том III. 2005. С. 233-237.
10. Оборотов Ю. М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 41-43.

11. Рабінович П.М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 22-26.
12. Рабінович П. Філософія права: деякі «вічнозелені» наукознавчі сюжети. *Право України*. 2011. № 8. С.13-21.
13. Савчук С.В. Юридична соціологія і філософія права. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 176-181.
14. Сливка С.С. Об'єкт і предмет філософії права. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 42-48.
15. Сливка С. Філософія права: методологічне осмислення. *Право України*. 2011. № 8. С. 61-70.
16. Тарасов М. Юридична наука та наукова раціональність (до питання про філософсько-методологічне самовизначення юриспруденції). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 68-76.
17. Шмоткін О. В. Філософія права як фундаментальна юридична наука. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2 (14). С.307-320.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Історія філософсько-правової думки є фундаментальною складовою філософії права, яка розкриває еволюцію уявлень про право, справедливість та державу від найдавніших часів до сучасності. Тема присвячена вивченню основних етапів розвитку філософсько-правової думки та ознайомленню з ключовими концепціями видатних мислителів різних епох. Вивчення теми має на меті здобуття знань про історичний розвиток філософсько-правових ідей, їх взаємозв'язок та вплив на сучасне розуміння права.

Насамперед, слід з'ясувати основні підходи до періодизації розвитку філософсько-правової думки, усвідомити критерії виділення окремих періодів та їх особливості. Важливо розуміти, що кожен історичний період характеризується власним баченням права, яке відображає соціально-культурний контекст епохи.

Особливу увагу слід звернути на античний період як колыску європейської філософсько-правової традиції. Необхідно проаналізувати внесок давньогрецьких мислителів у формування

базових категорій правового мислення, зокрема концепцій природного права, справедливості, закону. Слід підкреслити значення римської юридичної думки для розвитку правової культури.

При вивченні середньовічної філософсько-правової думки важливо усвідомити специфіку теологічного обґрунтування права та вплив християнського світогляду на розуміння природного права. Студентам необхідно зрозуміти особливості синтезу античної філософсько-правової спадщини з християнським віровченням.

Для повного розуміння філософсько-правової думки епохи Відродження та Реформації слід ширше і глибше ознайомитись із соціально-політичними передумовами формування юридичного світогляду цього періоду, з'ясувати вплив гуманістичних ідей на розвиток правової думки.

Студентам необхідно звернути особливу увагу на філософію права Нового часу та епохи Просвітництва, коли було закладено основи сучасного розуміння права, держави та прав людини. Важливо простежити становлення раціоналістичної традиції в осмисленні права та розвиток теорії природних прав.

Принципово важливим є вивчення філософсько-правових вчень другої половини XVIII – початку XX століття, коли сформувалися основні напрями сучасної філософії права. Слід детально розглянути класичні концепції І. Канта та Г. Гегеля, становлення правового позитивізму, історичної школи права, соціологічної юриспруденції.

При розгляді найновішого періоду розвитку філософії права необхідно проаналізувати основні тенденції в осмисленні права у XX-XXI століттях. Особливу увагу слід приділити відродженню природно-правового мислення, розвитку аналітичної філософії права, трансформації юридичного позитивізму та формуванню інтегративних підходів до праворозуміння.

Для успішного засвоєння теми студентам рекомендується: 1) простежити історичну наступність філософсько-правових ідей; 2) виявити взаємозв'язок між соціально-історичними умовами та розвитком правової думки; 3) порівняти різні підходи до розуміння права в межах основних філософсько-правових шкіл; 4) усвідомити значення історичної спадщини для сучасного розуміння права.

Питання для самостійного вивчення:

1. Періодизація розвитку філософії права: основні підходи.

2. Виникнення та розвиток філософсько-правових поглядів в античний період (Сократ, софісти, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон, римські легісти).

3. Становлення філософсько-правової думки в епоху Середньовіччя (Августин Аврелій, Фома Аквінський).

4. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження та Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер).

5. Філософія права Нового часу та епохи Просвітництва (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза, Ш. Л. Монтеск'є, К. А. Гельвецій, П. А. Гольбах).

6. Філософсько-правові вчення у Західній Європі другої пол. XVIII – поч. XX ст.

6.1. Філософсько-правові вчення І. Канта, Г. Гегеля.

6.2. Зародження і розвиток правового позитивізму (Дж. Остін, К. Бергбом, А. Есмен).

6.3. Історична школа права.

6.4. Філософсько-правова концепція марксизму.

6.5. Соціологічна юриспруденція (Р. фон Ієрінг, Л. Дюгі, Ф. Жєні, Є. Ерліх, Р. Паунд). Реалістична школа права.

7. Найновіший період розвитку філософії права.

7.1. Сучасні концепції природного права (А. Рейнах, М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер, А. Кауфманн, П. Рікьор, К.-О. Апель, Ю. Хабермас).

7.2. Природно-правова тенденція в сучасній аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

7.3. Сучасні концепції юридичного позитивізму (Г. Кельзен, Г. Харт)

7.4. Ідея інтегративного праворозуміння.

Теоретико-аналітичне завдання:

Ознайомтесь з основними концепціями та підходами до праворозуміння і випишіть в зошит відмінності в тлумаченні поняття та сутності права представниками різних філософських шкіл, напрямків, теорій.

Додаткова література до теми:

1. Бернюков А.М. Загальний зміст юридичної герменевтики. *Право України*. 2007. № 8. С. 18-21.
2. Ерліх Є. Соціологія права (1922). *Проблеми філософії права*. Том III. 2005. С. 161-167.
3. Козловський А.А. Психологічна концепція права Л.Й. Петражицького. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. Вип. 47: Педагогіка та психологія. 1999. С. 158-169.
4. Музика М. П. Витоки ірраціоналістичних ідей у праві. *Право. ua*. 2016. № 3. С. 34-40.
5. Музика М. П. Ірраціоналістичні течії у філософії права. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2017. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_4_9.
6. Музика М. Екзистенціалізм як ірраціональний напрям у філософії права. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. №4.
7. Петражицький Л.Й. Нариси з філософії права. Київ: Дакор, 2020. 148 с.
8. Прокопов Д. Деонтологічні системи природного права у європейській правовій думці XVII – середини XVIII століть. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 17-24.
9. Сливка С.С. Природно-правові джерела формування позитивістської концепції. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 173-175.
10. Честнов М. Посткласична теорія права: контури нової парадигми. *Право України*. 2011. № 8. С. 109-115.
11. Абросімов Є., Скалзуб Н. Особливості філософії права в Україні. *Публічне право*. 2015. № 2 (18). С. 304-309.
12. Альчук М. П. Богдан Кістяківський. На захист права. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 207-211.
13. Альчук М.П. Богдан Кістяківський про реальність об'єктивного права. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 73-78.
14. Бігун В. С. Філософія права в Україні (1990-2005): здобутки і перспективи (Додаток: перелік дисертацій зі спеціальності «філософія права»). *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 200-206.
15. Лясковець О., Макушев П. Позитивістська парадигма в українській юридичній думці (60-ті рр. XIX - 20-ті рр. XX ст.): монографія. Харків: Апостроф, 2010. 480 с.

16. Семенова Н. Розвиток філософсько-правової думки в Україні: запозичення кращої світової спадщини. *Право України*. 2003. № 9. С. 158-165.

17. Тимошенко В. Ідея прав людини у творчості Б. Кістяківського. *Право України*. 2011. № 8. С. 324-329.

18. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. К.: Український Світ, 2000. 756 с.

ТЕМА 3. ОНТОЛОГІЯ ПРАВА

Онтологія права є фундаментальним розділом філософії права, що досліджує сутнісні характеристики права як особливого феномену буття. Тема присвячена вивченню багатовимірної природи права, його буттєвих форм та закономірностей існування в контексті культури та цивілізації. Вивчення теми має на меті формування глибинного розуміння права як складного соціокультурного явища, його онтологічних засад та взаємозв'язків з іншими сферами суспільного буття.

Насамперед, слід з'ясувати особливості права як специфічної реальності, що має власні закономірності існування та розвитку. Студентам необхідно усвідомити нормативно-деонтологічну природу права, його темпоральні та просторові характеристики. Особливу увагу слід приділити діалектиці форми і змісту в праві, співвідношенню можливого і дійсного, належного і суцього, абстрактного і конкретного.

При вивченні права як феномену культури важливо розуміти його роль у становленні та розвитку цивілізації. Студентам необхідно звернути увагу на взаємозв'язок права з іншими культурними феноменами, зокрема мораллю, яка виступає одним із джерел права та важливим чинником його легітимації.

Особливу увагу слід приділити дослідженню духовно-культурних, економічних та соціальних детермінант генезису та становлення права. Важливо усвідомити, що право не є ізольованим явищем, а перебуває у складній системі взаємозв'язків з різноманітними суспільними факторами, які впливають на його формування та розвиток.

При вивченні різноманітності цивілізацій та відповідних правових систем необхідно розуміти, що право є культурно обумовленим феноменом, який відображає особливості різних цивілізаційних типів. Студентам важливо усвідомити діалектику універсального та специфічного в праві різних культур та цивілізацій.

Для повного засвоєння теми студентам рекомендується ознайомитися з класичними та сучасними філософсько-правовими концепціями, що досліджують онтологічні аспекти права, працями видатних філософів права та теоретиків культури. Важливим є також вивчення конкретних прикладів впливу культурних, економічних та соціальних факторів на формування та розвиток різних правових систем.

Питання для самостійного вивчення:

1. Багатогранність феномену права.

- 1.1. Право як особлива реальність.
- 1.2. Нормативно-деонтологічна природа права.
- 1.3. Часове та просторове буття права.
- 1.4. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.
- 1.5. Єдність у праві минулого, сучасного, майбутнього.
- 1.6. Співвідношення належного і суцього у праві.
- 1.7. Абстрактне й конкретне у праві.

2. Духовно-культурні, економічні та соціальні детермінанти генезису та становлення права.

3. Право як феномен культури.

- 2.1. Місце та роль права в становленні цивілізації.
- 2.2. Різноманітність цивілізацій та відповідних правових систем.
- 2.3. Мораль як одна з передумов виникнення та джерело права.

Ключові поняття: онтологія права, правова реальність, правова дійсність, правове буття, форми буття права, сутність права, праворозуміння, тип праворозуміння, юс натуралізм, юридичний позитивізм, соціологічна юриспруденція.

Додаткова література до теми:

1. Бандура О. Онтологія права як складова філософської онтології (попередні міркування). *Філософські та методологічні проблеми права*: науковий журнал. 2021. № 2. Том 22. С.48-55.
2. Бернюков А. Правова реальність: постановка питання в сучасному методологічному форматі. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 3. С. 3-7.
3. Бернюков А.М. Юридична реальність: монографія. Хмельницький: ЦНТІ, 2016. 389 с.
4. Біржакова Є. О. Властивості права в контексті природно-правового праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 60-64.
5. Геселев О. В. Інтегративне праворозуміння як складова сучасної постмодерної правової культури: сутність та актуальне значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 305-312.
6. Добренька Н. В. Основні концептуальні підходи до праворозуміння. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 3. С. 21-26.
7. Дудаш Т. Праворозуміння крізь призму герменевтики. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Редкол.: Рабінович П.М. (гол. ред.) та ін. Серія 1. Дослідження та реферати. Вип. 22. Львів: Край, 2010. 248 с.
8. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових вчень. Одеса: Юрид. література, 2006. 302 с.
9. Карпічков В. О. Правова реальність: категоріальний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: Серія Право. 2014. Випуск 25. Том 1. С. 45-49.
10. Карпічков В. О. Функції правової реальності: поняття та критерії класифікації. *Наше право: Науково-практичний журнал*. 2014. № 4. С. 11-16.
11. Коваленко І. І. Інтегративне праворозуміння в контексті феноменологічного осягнення права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 129-140.
12. Ковтонюк А. М. Співвідношення основних типів праворозуміння. *Університетські наукові записки*. 2006. № 3-4. С. 54-58.

13. Козловський А. Праворозуміння: буття-в-собі, буття-для-себе, буття-для-іншого (досвід феноменологічного аналізу). *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 84–94.
14. Козюбра М. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С. 12-42.
15. Козюбра М. Основні форми буття права та взаємовідносини між ними. *Право України*. 2011. № 8. С. 21-31.
16. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, види та рівні. *Право України*. 2010. № 4. С. 10-21.
17. Колодій А, Колодій О. Праворозуміння: теорія, політика, практика. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 12-18.
18. Кравець В.М. Співвідношення природно-правового, історичного та позитивістського підходів до визначення сутності права. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 13. 2001. С. 20-25.
19. Лобода Ю.П. Феномен права та традиція праворозуміння. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 84-92.
20. Луцький Р. П. Доктринальні ознаки позитивного права. *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С.52-56.
21. Максимов С. І. Класична і некласична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61–68.
22. Максимов С.И. Правовая реальность: Опыт философского осмысления. Х.: Право, 2002. 318 с.
23. Мозоль Н. І. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 36-41.
24. Оборотов Ю. М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія. Одеса: Юрид. літ., 2002. 280 с.
25. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку. О.: Юрид. літ., 2001. 160 с.
26. Павлишин О.В. Правова реальність як знакова система: монографія. Харків, 2017. 336 с.
27. Петришин О. Соціально-юридична природа права. *Право України*. 2012. №1-2. С. 15-29.

28. Рабінович П. Людські потреби – глибинний визначальний чинник праворозуміння. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4. С. 14-24.
29. Рабінович П. Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування. *Право України*. 2009. № 3. С. 65-70.
30. Савенко В.В. Закон у структурі правової реальності: монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 460 с.
31. Савенко В. В. Правова реальність як відображення буття права. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 1(1). С. 9-15.
32. Слюсаренко О. Л. Праворозуміння в епоху постмодерну. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 7-11.
33. Стовба О.В. Буття права у правовій ситуації як онтологічна засада верховенства права. *Проблеми філософії права*. Т. III. 2005. С. 24-31.
34. Стовба О.В. Право і час: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 368 с.
35. Стовба О. Темпоральна онтологія права. Пролегомени. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 95-101.
36. Томаш Л. В. Громадянське суспільство як система забезпечення життєдіяльності політичної, економічної, соціальної та духовної сфер. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 366-371.
37. Шевченко А. Є. Проблеми праворозуміння очима сучасних науковців. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 399-400.
38. Ющик О. Про необхідність пізнання сутності та визначення поняття права. *Право України*. 2010. № 4. С. 106-114.

ТЕМА 4. ГНОСЕОЛОГІЯ ПРАВА

Гносеологія права є важливим розділом філософії права, що досліджує природу, можливості та межі пізнання правової реальності. Тема присвячена вивченню особливостей правового пізнання, його методологічних засад та ролі в процесі правотворення. Вивчення теми має на меті формування розуміння специфіки пізнавальних процесів у правовій сфері та їх значення для розвитку правової науки і практики.

Насамперед, слід з'ясувати сутність гносеологічного та епістемологічного підходів до вивчення права, їх спільні риси та відмінності. Студентам необхідно усвідомити специфіку права як особливого об'єкта пізнання та способу світосприйняття, що має власні закономірності та особливості.

При вивченні основних проблем правової гносеології особливу увагу слід приділити питанням об'єктивності права, співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в правовому пізнанні. Важливо розуміти різні пізнавальні установки - когнітивізм та нонкогнітивізм - та їх вплив на розуміння природи правового знання.

Студентам необхідно звернути увагу на основні типи правової гносеології - емпіризм, раціоналізм та інтуїтивізм. Важливо усвідомити особливості кожного з цих підходів, їх переваги та обмеження у пізнанні правової реальності. При цьому слід розуміти, що ці підходи не є взаємовиключними, а можуть доповнювати один одного у процесі правового пізнання.

Особливу увагу слід приділити ролі наукового пізнання у процесі правотворення. Студентам важливо зрозуміти, як теоретичне осмислення правової реальності впливає на формування та розвиток правових норм, принципів та інститутів. При цьому необхідно усвідомлювати взаємозв'язок між науковим пізнанням права та практичною юридичною діяльністю.

Для повного засвоєння теми студентам рекомендується ознайомитися з основними гносеологічними концепціями в історії філософії права, працями видатних теоретиків права та філософів, що досліджували проблеми правового пізнання. Важливим є також вивчення сучасних методологічних підходів до пізнання правової реальності та їх застосування в юридичній науці та практиці.

Особливу увагу слід звернути на практичне значення правової гносеології для розвитку юридичної науки, вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Студентам важливо усвідомити, що розуміння гносеологічних аспектів права є необхідною умовою формування професійного юридичного мислення та ефективної правової діяльності.

Питання для самостійного вивчення:

1. Сутність гносеологічного та епістемологічного аспекту філософсько-правових досліджень.

2. Основні проблеми правової гносеології.
3. Право як особливий спосіб світосприйняття.
4. Проблема об'єктивності права.
5. Пізнавальна установка (когнітивізм та нонкогнітивізм).
6. Типи правової гносеології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм).
7. Роль наукового пізнання у процесі правотворення.

Ключові поняття: гносеологія права, правове пізнання, правового мислення, правова аргументація, парадигма права, ідея права, правова доктрина, істина у праві.

Реферати:

1. Проблема об'єктивності права.
2. Істина у праві: класична та сучасні інтерпретації.
3. Методологічні проблеми юридичної науки.

Додаткова література до теми:

1. Андрюшко І.Я. Правове мислення у контексті герменевтики права. *Держава і право: Юридичні і політичні науки: зб.наук.праць.* 2012. Вип. 55. С. 100-105.
2. Балинська О.М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
3. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві. Київ: НАВСУ, 2000. 200 с.
4. Бандура О. Істина як загальна та правова цінність. *Право України.* 2010. № 2. С. 88-95.
5. Бернюков А.М. Юридичне мислення як гносеологічна основа правової герменевтики. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія юридична. Збірник наукових праць. 2006. Вип. 3. С. 385-394.
6. Варга Ч. Правова доктрина: методологія та онтологія. *Право України.* 2011. № 8. С. 99-108
7. Гарасимів Т. Філософське осмислення світоглядних засад філософії права у контексті правового пізнання. *Право і безпека.* 2009. № 2. С. 95-101.
8. Дудченко В.В., Аракелян М.Р., Завальнюк В.В. Герменевтика права: розвиток юриспруденції: навчальний посібник. Київ: Фенікс, 2014. 184 с.

9. Козловський А.А. Герменевтичні константи правового пізнання. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наукових праць. Вип. 62: Правознавство. 1999. С. 5-10.
10. Козловський А.А. Гносеологічна сутність права. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наукових праць. Вип. 131: Правознавство. 2002. С. 5-8.
11. Козловський А.А. Право як пізнання: вступ до гносеології права. Чернівці: Рута, 1999. 295 с.
12. Музика М. П. Феноменологія як пошук нових ірраціоналістичних тенденцій в осмисленні права. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1 (65). С. 136-149.
13. Оніщенко Н. М. Правова доктрина, юридична наука та захист прав людини (коефіцієнт корисної дії). *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С. 11-15.
14. Орлова О. Сутність правового мислення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Сер. 21. Право. Вип. 21. Ч. II. Т. I. С.88-90.
15. Панов М. Правова доктрина та її значення для практики правотворення, правозастосування і розвитку юридичної науки: методологічні аспекти дослідження. *Право України*. 2022. №1. С. 9-22.
16. Ющик О. Юридична доктрина України: актуальність і науково-методологічні основи. *Право України*. 2021. № 2. С. 13-28.

ТЕМА 5. АКСІОЛОГІЯ ПРАВА

Аксіологія права є важливим розділом філософії права, що досліджує ціннісні аспекти правової реальності. Тема присвячена вивченню природи права як цінності, системи правових цінностей та їх значення для правового життя суспільства. Вивчення теми має на меті здобуття знань про ціннісні виміри права та формування розуміння фундаментальних правових цінностей.

Насамперед, слід з'ясувати місце аксіології права в системі філософсько-правового знання та її значення для розуміння сутності права. Важливо усвідомити роль ціннісного підходу у правовому пізнанні та його вплив на розвиток правової теорії і практики.

Особливу увагу слід звернути на ціннісну природу права. Необхідно детально проаналізувати різні підходи до розуміння права

як цінності, чітко розмежувати та встановити співвідношення між поняттями «цінність права», «цінності у праві» та «правові цінності». Студентам слід усвідомити комплексний характер ціннісного виміру правової реальності.

Для повного засвоєння теми слід ширше і глибше ознайомитись із різними аспектами цінності права. Важливо розуміти відмінність між відносною та абсолютною цінністю права, усвідомлювати специфіку соціальної, інструментальної та власної цінності права. Студентам необхідно звернути особливу увагу на те, як різні виміри цінності права проявляються в правовому житті суспільства.

При вивченні основних правових цінностей слід розглянути їх систему, що включає як формально-юридичні, так і змістовні (соціокультурні) цінності. Особливо важливим є розуміння фундаментальних правових цінностей - справедливості, свободи, рівності, порядку та відповідальності.

Принципово важливим є питання про співвідношення права з основними цінностями. Студентам необхідно проаналізувати, як право взаємодіє зі справедливістю, яким чином воно забезпечує свободу, як встановлює рівність, підтримує порядок та реалізує відповідальність.

Для успішного засвоєння теми студентам рекомендується: 1) осмислити значення ціннісного підходу до права; 2) проаналізувати різні виміри цінності права; 3) зрозуміти систему правових цінностей та їх взаємозв'язок; 4) усвідомити роль основних правових цінностей у правовому регулюванні; 5) дослідити взаємозв'язок права з фундаментальними соціальними цінностями; 6) зрозуміти практичне значення правових цінностей для розвитку правової системи та здійснення правосуддя.

Питання для обговорення:

1. Поняття та значення аксіології права.

2. Загальна характеристика ціннісної природи права.

2.1. Право як цінність: основні підходи.

2.2. Цінність права, цінності у праві та правові цінності: співвідношення понять.

3. Цінність права.

3.1. Поняття та виміри цінності права.

3.2. Відносна та абсолютна цінність права.

3.3. Соціальна цінність права.

3.4. Інструментальна цінність права.

3.5. Власна цінність права.

4. Основні правові цінності.

4.1. Формально-юридичні цінності права.

4.2. Змістовні (соціокультурні) цінності права.

4.3. Право та справедливість.

4.4. Право та свобода.

4.5. Право та рівність.

4.6. Право і порядок.

4.7. Право і відповідальність.

Додаткова література до теми:

1. Бігун В. С. Антропологія, аксіологія та соціологія права. До питання про праворозуміння. *Часопис Київського університету права*. 2005. №4. С.23-32.

2. Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.

3. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2012. 736 с.

4. Ковальчук О.Г. Приватна власність, свобода, відповідальність: взаємні зв'язки в контексті філософії права. *Форум права*. 2011. № 1. С. 466-472.

5. Козловський А.А. Сутнісні характеристики гносеологічно-екзистенціальної структури правового принципу справедливості. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2002. № 2. С. 17-22.

6. Коломієць Ю., Задерій І. Гідність людини як юридична категорія. *Право і безпека*. 2011. № 2. С. 15-19.

7. Оніщенко Н.М. Аксиосфера сучасної держави та сприйняття права в суспільстві: проблеми теорії. *Проблеми філософії права*. Том VI-VII. 2008-2009. С. 54-59.

ТЕМА 6. АНТРОПОЛОГІЯ ПРАВА

Антропологія права є фундаментальним розділом філософії права, що досліджує людський вимір правової реальності. Тема присвячена вивченню взаємозв'язку людини і права, антропологічних основ права

та особливостей правового буття людини. Вивчення теми має на меті здобуття знань про природу людини як правової істоти та розуміння права як особливого способу людського співіснування.

Насамперед, слід з'ясувати місце правової антропології в системі філософсько-правового знання та її значення для розуміння сутності права. Важливо усвідомити основні проблеми, які досліджує правова антропологія, та їх значення для розвитку правової теорії і практики.

Особливу увагу слід звернути на антропологічні основи права. Необхідно детально проаналізувати поняття «правова людина», зрозуміти природу людини як основу антропологічного обґрунтування права. Студентам слід усвідомити подвійну роль людини у праві - як його творця і носія, так і суб'єкта правових відносин.

При вивченні гуманістичної природи права важливо зрозуміти значення невідчужуваних прав людини як першооснови права. Слід розглянути різні підходи до філософського обґрунтування прав людини та їх роль як морального критерію правопорядку.

Для повного засвоєння теми слід ширше і глибше ознайомитись із проблемою співвідношення права, людини та держави. Студентам необхідно звернути особливу увагу на ідею верховенства права, теорії громадянського суспільства та правової держави, їх значення для забезпечення прав і свобод людини.

Принципово важливим є питання про універсальні та культурно-особливі виміри права. Слід проаналізувати системоутворюючі ідеї правових культур Заходу і Сходу, їх вплив на формування правової системи України. Особливу увагу слід приділити проблемі цивілізаційно-правового вибору України та формуванню її правової ідентичності.

При вивченні української правової культури важливо усвідомити її домінанти, історичні особливості формування та перспективи розвитку в контексті світових правових традицій.

Для успішного засвоєння теми студентам рекомендується: 1) осмислити значення антропологічного підходу до права; 2) проаналізувати природу людини як правової істоти; 3) зрозуміти роль прав людини як основи правової системи; 4) усвідомити значення ідеї верховенства права та правової держави; 5) дослідити особливості різних правових культур та їх вплив на формування правової системи України; 6) зрозуміти специфіку української правової культури та перспективи її розвитку.

Питання для обговорення:

1. Поняття, проблеми правової антропології та її місце в системі філософії права.

2. Антропологічні основи права: людина як правова істота.

2.1. Право як спосіб людського співіснування. Поняття “правова людина”.

2.2. Природа людини як основа антропологічного обґрунтування права.

2.3. Людина як творець і носій права. Людина як суб`єкт права.

2.4. Гуманістична природа права.

2.5. Невідчужувані права людини як першооснова права. Філософське обґрунтування прав людини.

2.6. Права людини як моральний критерій правопорядку та легітимації правових інститутів.

3. Співвідношення права, людини та держави (влади): філософсько-правовий вимір.

3.1. Ідея верховенства права.

3.2. Теорії громадянського суспільства та правової держави та їх юридико-антропологічне значення.

4. Універсально-цивілізаційний та культурно-особливий виміри права.

4.1. Системотворючі ідеї правових культур Заходу і Сходу та їх значення для України.

4.2. Цивілізаційно-правовий вибір для України: проблема правової ідентичності.

4.3. Домінанти української правової культури.

Додаткова література до теми:

1. Бігун В.С. Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. Том I. 2003. С. 126-128.

2. Бліхар В. С., Рувін О. Г. Свобода. Громадянське суспільство. Держава. Філософсько-правовий дискурс: монографія. Київ: КНІСЕ, 2015. 357 с.

3. Бобровник С. В. Право та правосвідомість: взаємозалежність. *Альманах права*. 2018. Вип. 9. С. 67-72.

4. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікти у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: монографія. Київ: Юридична думка, 2011. 384 с.
5. Варакута І. О. Правова свідомість, правове виховання та правова освіта: парадигма взаємообумовленості. *Альманах права*. 2020. Випуск 11. С. 91-95.
6. Жаровська І. М., Ортинська Н. В., Шай Р.Я. Правова глобалізація: монографія. Львів, 2016. 188 с.
7. Завальнюк В. Юридична антропологія та типологія сучасного праворозуміння. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 14-18.
8. Кушерець В.І., Кравець В.М., Мосьондз С.О. Антропологія права: навч. посіб. За ред. В.І.Кушереця. К.: Знання України, 2011. 223 с.
9. Литвинов О.М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення: монографія. Луганськ: Янтар, 2014. 800 с.
10. Філософія прав людини / За ред. Ш. Госепата, Г. Ломанна; Пер. з нім. О. Юдіна, Л. Доронічевої. К.: Ніка-Центр, 2008. 320 с.
11. Штурцев Ю. Ю. Антропологія права як сфера наукової діяльності. *Проблеми філософії права*. Том IV-V. 2006-2007. С. 193-199.

ТЕМА 7. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини є фундаментальною категорією сучасної юридичної науки та практики, що визначає сутність правової держави та громадянського суспільства. Тема присвячена з'ясуванню природи, сутності та основних властивостей прав людини як визначальної цінності права. Вивчення теми має на меті формування системного розуміння концепції прав людини, їх історичного розвитку та фундаментальних характеристик.

Насамперед, слід з'ясувати природу прав людини як першоджерела права, дослідити основні теоретичні підходи до їх визначення. Особливу увагу необхідно приділити розумінню фундаментальних прав людини, які становлять основу правового статусу особи в сучасному суспільстві.

При вивченні еволюції прав людини важливо простежити їх історичний розвиток від античності до сучасності, зрозуміти концепцію поколінь прав людини та визначити сучасні тенденції їх розвитку в умовах глобалізації та технологічного прогресу.

Студентам необхідно звернути особливу увагу на основні властивості прав людини. Ключовим є розуміння людської гідності як джерела прав людини, що зумовлює їх невідчужуваність та невіддільність від людської особистості. Важливо усвідомити взаємозв'язок та взаємозалежність різних категорій прав людини, їх рівнозначність та невичерпність.

Особливу увагу слід приділити принципу універсальності прав людини, який означає їх поширення на всіх людей незалежно від раси, статі, національності, соціального походження чи інших ознак. При цьому необхідно враховувати сучасні дискусії щодо співвідношення універсальності прав людини та культурного релятивізму.

Для повного засвоєння теми студентам рекомендується ознайомитися з основними міжнародними документами у сфері прав людини, практикою міжнародних судових установ та національних конституційних судів щодо захисту прав людини, а також сучасними науковими дослідженнями в цій сфері.

1. Права людини як першоджерело та визначальна цінність права

1.1. Природа та сутність прав людини

1.2. Основні підходи до визначення поняття прав людини

1.3. Фундаментальні (основоположні, основні) права людини

2. Еволюція прав людини та тенденції їх розвитку

2.1. Виникнення та становлення прав людини

2.2. Покоління прав людини

3. Основні властивості прав людини

3.1. Людська гідність як джерело й фундамент прав людини

3.2. Невідчужуваність і невіддільність прав людини

3.3. Рівнозначність, взаємопов'язаність, взаємозалежність і невичерпність прав людини

3.4. Універсальність прав людини

Практичні завдання:

1. Журналіст опублікував розслідування про корупційну схему місцевого чиновника, використавши приватні фотографії з його сімейного життя, отримані з анонімного джерела. Чиновник подав до суду, стверджуючи про порушення його права на приватність та захист персональних даних.

Завдання: 1) Визначте, які права людини конфліктують у цій ситуації. 2) Проаналізуйте, яке право має бути пріоритетним і чому. 3) Запропонуйте критерії балансування між свободою слова та правом на приватність. 4) Як принцип пропорційності може допомогти у вирішенні цього конфлікту?

2. Особа добровільно підписала контракт, згідно з яким вона відмовляється від права на об'єднання в профспілки в обмін на вищу заробітну плату.

Завдання: 1) Чи є такий контракт дійсним з точки зору невідчужуваності прав людини? 2) Чи може людина добровільно відмовитися від своїх прав? 3) Які обмеження існують щодо можливості відмови від прав? 4) Наведіть приклади прав, від яких відмова є неможливою за будь-яких обставин.

3. Представники деяких країн стверджують, що концепція прав людини є «західною» і не враховує їхні культурні та релігійні традиції. Зокрема, вони заперечують універсальність рівності прав чоловіків і жінок.

Завдання: 1) Сформулюйте аргументи на захист універсальності прав людини. 2) Як співвідноситься універсальність прав з культурним релятивізмом? 3) Чи існують такі культурні практики, які можуть виправдати порушення прав людини? 4) Проаналізуйте статтю 29 Загальної декларації прав людини про допустимі обмеження прав.

4. Під час пандемії COVID-19 держава ввела локдаун, обмеживши свободу пересування, право на освіту (закриття шкіл), свободу зібрань та підприємницьку діяльність.

Завдання: 1) Чи були ці обмеження правомірними з точки зору міжнародного права прав людини? 2) Які критерії допустимості обмежень прав людини (принцип пропорційності)? 3) Які права не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних ситуаціях? 4) Складіть перелік із 5-7 абсолютних прав, які не підлягають обмеженню. 5) Запропонуйте механізми контролю за правомірністю обмежень.

5. Транснаціональна корпорація відкриває виробництво в країні, що розвивається. Місцеве законодавство дозволяє працю з 14 років,

робочий день 10 годин, мінімальну зарплату \$2/день, відсутність соціального страхування. Корпорація дотримується місцевих законів, але правозахисники звинувачують її в порушенні міжнародних стандартів прав людини.

Завдання: 1) Які міжнародні стандарти прав людини потенційно порушені? 2) Хто несе відповідальність: держава чи корпорація? 3) Як принцип універсальності прав вступає в конфлікт з державним суверенітетом? 4) Запропонуйте механізм вирішення ситуації з урахуванням прав працівників, економічних інтересів держави, бізнес-інтересів корпорації, міжнародних зобов'язань.

Додаткова література до теми:

1. Alston P. International Human Rights: Textbook. New York: NYU School of Law, 2024. Open Access. <https://humanrightstextbook.org/>
2. Farrell E., Lohman M. Discover Human Rights: A Human Rights Approach to Social Justice Training Manual. Minneapolis: The Advocates for Human Rights, 2017. 211 p.
3. Войціховський А.В., Бакумов О.С., Варунц Л.Д. та ін. Права людини у міжнародному праві: Підручник. Х.: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.
4. Головатий С.П. Про людські права: Лекції. К.: Дух і Літера, 2016. 760 с.
5. Онишко О.Б. Міжнародний захист прав людини: Навч. посіб. Л.: ЛьвДУВС, 2022. 268 с.
6. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 464 с.
7. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: Навч. посіб. Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2021. 312 с.
8. Сердюк О.В., Щокін Ю.В., Яковюк І.В. та ін. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Компендіум. Х.: Право, 2019. 404 с.
9. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: Навч. посіб. Х.: ФОП Голембовська О.О., 2018. 296 с.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники та навчальні посібники з філософії права:

1. The Oxford Handbook of Jurisprudence and Philosophy of Law / Edited by Jules L. Coleman, Kenneth Einar Himma, and Scott J. Shapiro. New York, 2002. 737 p.
2. Актуальні проблеми філософії права: посібник / О. М. Балинська, А. С. Токарська, В.А.Ященко; за заг. ред.О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с.
3. Балинська О.М. Філософія права (вербально-біхевіористський підхід): словник (категорії, поняття, терміни). Львів: ПАІС, 2008. 164 с.
4. Баумейстер А.О. Філософія права: навч. посіб. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 311 с.
5. Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: Підручник. К.: ВД «ІН ЮРЕ», 2006. 472 с.
6. Вовк В.М. Філософія права: Навчально-методичні матеріали. Івано-Франківськ: Вид-во «Сімик», 2006. 188 с.
7. Габрієлян О.А., Кальной І. І., Цветков О. П.. Філософія історії: підручник / О. А. Габрієлян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. К.: Академвидав, 2010. 213 с.
8. Гегель І. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. К.: Юніверс, 2000. 336 с.
9. Гайдулін О.О. Філософія права. Європейські парадигми праворозуміння. Підручник К.: НУОУ, 2019. 436 с.
10. Дворкін Р. Серйозний погляд на філософію права / Пер. з англ. А. Фролкін. К.: Основи, 2000. 519 с.
11. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навчальний посібник. К.: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2006. 382 с.
12. Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: [вибр. пр.: статті, аналіт. огляди, переклади] (2003 - 2010).Х.: Право, 2010. 336 с.
13. Марченко О.В. Філософія права: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутрішніх справ, 2015. 304 с.

14. Мірошніченко В. І., Ганьба О. Б., Зборовська Л. А. Філософія права: навч. посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2016. 184 с.
15. Патей-Братасюк М. Г. Філософія права: Навчальний посібник. Тернопіль, 2006. 344с.
16. Рабінович П. М., Добрянський С. П., Гудима Д. А., Грищук О. В., Дудаш Т. І. Філософія права: проблеми та підходи: Навч. посіб. для студ. За заг. ред. П.М. Рабінович. Львів, 2005. 290 с.
17. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
18. Рабінович П. М. Філософія права: навчальний посібник в 5 ч. Львів: Галицький друкар. 2014. Ч. 1-2.: Філософія права. Гносеологія права. 232 с.
19. Радбрух Г. Філософія права: Пер.з нім. Київ: Тандем, 2006. 316 с.
20. Сливка С.С. Філософія права: навч. посібник. К: Атіка, 2012. 256 с.
21. Сливка С. С. Проблеми філософії права: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 192 с.
22. Філософія права: Навч. посіб. / О.Г.Данільян, Л.Д.Байрачна, С.І.Максимов та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Х.: Прапор, 2006. 272 с.
23. Філософія права: підручник. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.
24. Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломана; Пер. з нім. О. Юдіна. К.: Ніка-Центр, 2008. 320 с.
25. Філософія права / За редакцією Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена, Пер. з англ. П..Тарашук. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. 1256 с.
26. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.
27. Циппеліус Р. Юридична методологія. К. : Реферат, 2004. 176 с

Довідкова та хрестоматійна література з філософії права:

1. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Словник. К.: Концерн «Видавничий дім» «Ін Юре», 2009. 408 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького / Ю.С. Шемшученко (ред.). К.: Юридична думка, 2007. 992 с.

3. Вовк В.М., Кравець В.М., Симон Ю.С. та ін. Словник основних термінів з філософських дисциплін. К.: КНУВС, 2006. 120 с.

4. Торяник В.М., Макушев П.В. Філософія права (в схемах та визначеннях): навчально-методичний посібник. Дніпро: ВД «Гельветика», 2019. 152 с.

5. Философия права: хрестоматия: / сост.: Н. И. Панов, В. А. Бачинин, А. Д. Святоцкий; под ред. Н. И. Панова. К.: Ин Юре, 2002. 692 с.

Підручники та навчальні посібники з прав людини:

1. Alston P. International Human Rights: Textbook. New York: NYU School of Law, 2024. Open Access. <https://humanrightstextbook.org/>

2. Farrell E., Lohman M. Discover Human Rights: A Human Rights Approach to Social Justice Training Manual. Minneapolis: The Advocates for Human Rights, 2017. 211 p.

3. Войціховський А.В., Бакумов О.С., Варунц Л.Д. та ін. Права людини у міжнародному праві: Підручник. Х.: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

4. Головатий С.П. Про людські права: Лекції. К.: Дух і Літера, 2016. 760 с.

5. Онишко О.Б. Міжнародний захист прав людини: Навч. посіб. Л.: ЛьвДУВС, 2022. 268 с.

6. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навч. посіб. К.: Атіка, 2004. 464 с.

7. Разметаєва Ю.С. Доктрина та практика захисту прав людини: Навч. посіб. Х.: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2021. 312 с.

8. Сердюк О.В., Щокін Ю.В., Яковюк І.В. та ін. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Компендіум. Х.: Право, 2019. 404 с.

9. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини: Навч. посіб. Х.: ФОП Голембовська О.О., 2018. 296 с.